

ՅԱԿՈՐ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՊԱՐՈՆԵԱՆԻ ԴԵՐԸ ՄԵՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ՀԱՏՈՒԱԾ (1)

Համապատկերը՝ գրողները վերլուծելու արարքը կը նկատէ առաջաւոր իր պարտականութիւնը եւ ըստ այնմ կը վարէ ճիշդին ուղղութիւնը։ Սովորութիւն է որ քիչ մը լայն բռնուած վերլուծումներ փակուին քանի մը էջոց համադրութեամբ մը։ Ստիպուած եմ չեղիլ աւանդութենէն։ Պարոնեանի բախտը կ'ուզէ որ իր մասին համադրանքի աշխատանք մը բախի մօտ, դժուար հարցերու որոնք այս դրջին մարմնին մէջ չեն ինկած բաւարար պարզումի, լուսաբանումի, եթէ կը ներէք բառը։ Կանխող էջերը առաւելապէս Պարոնեանի տաղանդին տարրողութիւնը, առով փրկուածին կշիռը, արեւմտահայ դրականութեան մէջ Պարոնեանէ տիրաբար շաղկուած սեռին արագ շրջափոխութիւնը պատկերել ուղեցին։ Անոր դրականութեան յարակից զուտ գրական, ու գրական պատմութիւնը շահագրգռող, այլապէս ինքի համար սիրելի հարցեր վերջին սա դուրսին մէջ է որ պիտի դուրսն սեղանի, եւ այդ սեղանը քիչ անգամ այսքան ընդարձակ խնդիրներ մէկ անձի շուրջը կը գտնէ խմբուած։ Ըսէք արեւմտահայ քաղաքացիները, ու դուք իսկոյն կը զգաք որ բառին ետեւէն կը յանձն մօտ 100 տարի, ուր մէկէ աւելի գործաւորներ աշխատե՞ր են ոտանաւորին վրայ, իրենց համար յատուկ եղանակներով։ Ձեռք կրնար Դուրեանով դատել այս քաղաքացիութիւնը։ Նոյն է պարագան վէպին վրայ։ Երգիծա՞նքը։ Պիտի գտնէք որ Յակոբ Պարոնեանի առնունք ոչ միայն այդ սեռը տիրաբար կը խորհրդանշէ այդ մարդուն ապրած շրջանին վրայ, այլ եւ կը պահէ խորհրդանշանական արժէքը մահէն կէս դար վերջ ալ, այդտեղու փոխան հետզհետէ պայծառանալով, ամբանալով, ու ասիկա ի հեճուկա Արիւրեանի, Օտեանի անառարկելի տա-

ղանդներուն երգիծականի մէջ։

Յօսած եմ մանրամասն, Պարոնեանի գրականութեան — իբր մթերք — լայնքէն, խորքէն։ Իր բախտը, դիտել տուի վերը, կ'ուզէ որ իր վերջնական արժէքին շուրջ ստեղծուի ճշմարիտ պոքսա, ուր անոր գնահատումը պարզած է ակնբախ տարրինաւորութիւններ, յարգի հակամարտ տախտակներ ու չափեր։ Երբ իր սերունդին բոլոր միտութիւններուն վրայ, այդ գնահատման մարզէն, վերջ է գտած տարակարծութիւնը (մարդիկ կը շարունակեն հպարտանալ այդ աշխատաւորներուն իրական մեծութեամբ, բայց կը զգուշանան անոնցմէ դիւրեմ մը բանակ, երբ քննադատական վատասակ մը չունեն իրագործելի), Պարոնեան կը գաղտուկ ստուերներու արջայութիւնը իջնողներու ալ երջանիկ կարաւանէն։ 1910ին անիկա խոշոր տաղանայ մըն էր Օտեանի փառքին գործաւորներուն համար։ 1911ին, Չրազեանի ելովքը, այդ սերունդին Պէրպէրեանի փառքին ի հաշիւ, կը մնայ հպատակ գրականէն դուրս ազգակներու որոնք չաւտ քիչ, դէժ գործեցին արդէն այդ ինքնակեդրոն ու արտասովոր գրագէտէն մեզի հասած էջերուն մէջ։ Այդ փառաբանութեան զսպանակ ընդունել Չրազեանի թաքուն իմաստութիւնը իր մամանակակիցները ապարժէք ցոյց տալու, — սխալ մը պիտի նշանակէր։ Սփուռը թաղեց Դեպի Իրապաշտները գրական խումբը գրեթէ լրագրումար, ինչպէս այդ խումբին վրայ հիացողներու միամտութիւնը։ Պարոնեանին շուրջ յուզումը ոչ միայն խաղաղած է, այլ եւ նշաններ կան թէ մեր ոչ մէկ գրողին շնորհուած ալոթեղաք արդէն սկիզբ առած է։ (1)

1) Այդ հատուածին արտագրումը (1946) ըրած պահուս կ'իմամաւ որ Պետիքատը ամբողջացուցած է Պարոնեանի 10 հատորներուն իրատարակութիւնը, առաջին անգամ այսպէս մեծատարած մեծաթմէճ վատասակ մը ազատագրելով։ 8. 0.

1) Այս հատուածը իմնեքող (վերջին) գլուխ է Յակոբ Պարոնեանի գրքին (Համապատկեր Արեւմտահայ Դրականութեան, Դ. հատոր, Դէպի Իրապաշտները։ 8. 0.

Անցած է կէս դար այն օրէն, ուր անոր տառապած կեանքը գտաւ վերջ, Ազգային Հիւանդանոցին մէջ: Իր մահը շարժարար աշուշտ քնաբական հանդիսութեանց որոնք յապագած փառասիրութիւն մը կարծես յազգեցնելու համար հարուստեցան: Գիտէ՞ք թերթերուն կոշիւը, հանգանակութիւնով մեծ մարդուն զաւակներուն եւ այրիին ... ցամաք հաց մը ճարելու: Մինչեւ 1895, իրապաշտները, իրենք դիրենք պարտադրելու ուշադիր, հազիւ պիտի մտածէին դիրենք անմիջապէս կանխողներուն ու լռելով եղիայէն կամ հալածելով զայն պիտի իջնային աւելի վար, Ռուսիեանին կամ Զօրայեանին: Պարոնեան մտած էր իր արդար ու մեծ փառքէն վերջ, արդար ու մեծ խաւարումին: 1900ին անիկա անուն մըն է գրեթէ մեռած անարձագանք:

Իարեբնու վրայ հակակշիւ չէ արտօնուած մեր գրականութիւնն որ ազգային իշխանութեան հետ կը գործակցի... ճպտուններու լեզուն սանձուած պահելու, զայն ապտա ձգելու միայն զբաղան վէճերուն: Սկսող սերունդը կը թափարի Զրադեանին հեղեքէն դէպի նկարչականը, անտօմորը, մահուած ապարը եւ կամ կը սպասարկէ ձեռին արտակարգ խնամքին, նրբութիւններուն, իր փառասիրութիւնը ընկելով նուաճել ցուրտ ու փայլուն միմիաբար անդուգական քերթողութիւն: 1910ին, Պարոնեանին հանդէպ սա անտարբերութիւնը կը վերածուի մոռացման, յետոյ ուրացման: Պարոնեան խղիւղուած էր շուքին մէջ երուանդ Օտեանին որ դիտցաւ 1908-1911ի քաղաքական թուլացումը Պոլիս օգտագործել, Պարոնեանի թէքերով ազգային պետական շրջանակներուն վրայ մեղմ ծաղիկ տարածելով խորինէյիին հաստ ու արիւնոզ երգիծանքի փոխարէն: 1920ին, արեւելահայերը զայն կը վերադնեն իրենց յատուկ ու հասկնալի հիացումով: Դուք զիտէ՞ք այս հիացումին հազած մարմինը (որով արեւմտահայ գրականութիւնը կը վերածուէր Յ. Պարոնեան անունին): Չեմ գրադիր այս տարօրինակ վիճիով:

Երբ կը գրուին սա տողերը, Սփիւռքը արեւմտահայ գրականութիւնն բառը միայն պահած է, ինքզինքը տալու համար, համաձայն երկրորդներուն եւ մշակողներուն որոնց մէջ կը թաւալի իր մարմնական. ու հողեկան գերութիւնը: Այդ Սփիւռքը զրեթէ ժամանակ չուին ինքներով դուրս

մօտիկ անցեալով իսկ զբաղելու ու ձգած է որ մեր գրականութեան անունները հանգչին իրենց խաղաղ գերեզմաններուն մէջ: Պարոնեանի շուրջ վէճ մը անհիթթեթ պիտի ըլլար մեր օրերու քրոնիկալութիւնը: Անա ի՞նչ ինչպէս բիրեղացած փառք մը ըլլայ Յ. Պարոնեանը որուն վրայ կը հանան առանց իմացած իսկ ըլլալու: Անշուշտ այս անուրակելի լքումը լայնօրէն հակակշուռած է Հայաստանի կողմէ այդ վաստակին հանդէպ ցոյց տրուած խորունկ շահագրգռութեամբ: Պարոնեան ոչ միայն բիրեղացած փառք մըն է, այլ եւ յանգում մը, թերեւ ընդ միշտ ազատագրուած մարդկային յիմար, շահախնդիր պաշտպանութիւնէն:

Միւս կողմէ ըսի քէ՛ վերը թէ Պարոնեանէ մշակուած սեւը այսօր լքուն կրթանք մըն է Սփիւռքի հողեկան եւ իմացական յարգարանքին պատճառով, քանի որ մէկէ աւելի ընկերութիւններ մենք կը հաստատենք այդ Սփիւռքին ներքը: Ամերիկայի մէջ հեղուրթիւնը տարբեր աստիճաններու կը խօսի: Փարիզի մէջ նմանապէս: Մերձաւոր Արեւելք նմանապէս: Եւ որովհետեւ գրական սեռերէն երգիծանքը, թատրոնին նման, պայմանաւոր է ընկերութեամբ, կը հասկնաք թէ ինչու չունինք Պարոնեանի յաշորդը: Ամենէն աւելի մեղան սպասուած գրողն է, Սփիւռքին մէջ, այդ մարդէն՝ Նշան Պէշիկթաշլեան, որուն բաղմամբ տոր գործը, թէեւ երգիծանքէն գունատրուած, տակաւին չէ գտած իր տիրապան կնիքը, որոշ յաշորդուածքներ իրագործելէ վերջ: Յետոյ կայ ուրիշ ալ իրականութիւն. Սփիւռքը անհաղորդ է երգիծանքին. հասարակութիւնը վարժուած է զայն արհամարհելու: Գրողները զայն վերածած են դրական սրամտ հայհոյանքին: Գրչականը անոր կը դիմեն երբ ունին յարգաւորուելի հաշիւներ:

Համապատկերը, Սփիւռքի ձեռնարկ թէեւ, իրեն պարտք է յայտարարած անդիտանալ այդ Սփիւռքին յեղիցողուկ շահագրգռու ճաշակները: Այն ընկղկով է կէտէն ուր կը մնաւ տեսնելու համար արեւմտահայ գրական վաստակը, այդ գրականութիւնը (զէթ մինչեւ (1915) կը թուի տակաւ գտնել իր օրկանիք միաձմնութիւնը: Այսօր ինձի աւելի յատուկ կ'երեւան քան քսան տարի առաջ, սերունդներու ոչ միայն դիմադրիծները, այլ եւ անոնց իմացական յօրինուածութիւնը: Ժամանակին մէջ է որ կ'իրագործուի այդ համաձուլումը:

Իրարու պէս զգացին, ապրեցան, ստեղծեցին Խրապաշտները եւ իրենց գործը կը պարզէ գրականութեան պատմութիւնը համ ձգող միակերպութիւնը: Գրողները, այդ գրականութեան մէջ ոչ միայն կ'անձնաւորուին, իրենց մանրամասնութեանց մէջ ամբարխարխիւ, այլ եւ կ'անցնին աւելի թեթեւ, աւելի հալո՝ Հայոց Պատմութեան ընդհանուր կերպարաններուն: Այդ մարդոց եւ իր միջեւ կեանքը անկամարջելի օտարութիւն: Անմաստ պիտի ըլլար սա խտութիւնը: Հայ ժողովուրդի մէկ չէ կեանքը, իր պատմութեան պայմաններու ճնշումով: Բայց դար մը ժամանակ տարածք մըն է, ուր անհատութիւնները, անհանգէտ կողմերը կը մեղմանան: Այս մտածմաներուն միտք բանին ան է որ Տէրոյնցի մը վաստակը քաղաքանելի չի կրնար ըլլալ Պարոնեանի վաստակին, թէեւ Պրոսպերին գործն ալ հասած էր լայն խաւերու: Այս ցուցմունքները ճամբայ կը յարգարեմ գէպի ազատ համադրում մը որ գործադրելի եղանակ մըն է, առանց անպատեհութեան, մեր գրականութեան բոլոր չըջաններուն վրայ: Եւ որպէս զի այդ համագործումը փորձուի կարելի քիչ տոյժով, մտքէ հանելու չնքն որ կէս դար դեռ չէ պաղած իր ու մեր միջեւ: Միւս կողմէն, ստոյգ ալ է որ Պարոնեանի կապերը ինծի հետ չեն պարզեր կսկծալի տապապանքը որուն այրուցքին մէջ կը գտնեմ ինքզինքս երբ կը փորձեմ Մփիւռքի բերթողները կամրջել զերենք կանխողներուն կամ վէպը տարածել հայ գրականութեան ընդհանուր յղացքին: Միամանթօ մը վայելել կամ արհամարհել կը նշանակէ Մփիւռք ըլլալ: Պարոնեան մը սիրել կամ արժէքդրել փաստ է պատկանելու իմացական հիմնովին փոխուած, այլապէս գրութիւններու:

Այլեւս ինքզինքը ամբողջացուցած անվերաճելի գրական եօղը մը, Յակոբ Պարոնեանը:

— Թերեւս:

Այս թեթեւ տարակոյսը անոր համար, վանդի Մփիւռքը, ամէն սրբութիւն հասարակելու, ընտելացնելու իր գթախտութեան մէջ, հազիւ կը հաւատարմի իր այդ ձգտումը զանցող դէմքերու, մանաւանդ գործերու:

Յակոբ Պարոնեան, «արդիւնամբ եւ իրաւամբ», մէկն է ահա այդ դէմքերէն:

Կուտամ Պարոնեանին տեղը հանգամանօրէն Արեւմտահայ գրականութեան մէջ, վանդի, ինչ որ ալ ըսենք, արտօնուած չենք զայն լիովին ազատագրել այդ պայմաններէն: Կան տակաւին ճշգրտելիք անոր տեղերը աւելի: Հայ գրականութեան, ըստ ընդհանուր գրականութեան մէջ:

Աւելի Պարոնեանի տեղը արեւմտահայ գրականութեան մէջ:

Այս արժեւորումը ազատելու համար անձնականութեան, կամայականութեան, նետող-բռնող ախորժակներու անպատասխանատւութեան, կ'ապաստանիմ՝ նման հարցերու շուրջ նուազագոյն սոյլաքումը արտօնող նկարագիրներու: Հարցուցէք մարդոց թէ ո՞ր է ծանրութեան կեղծոնը երուանդ Օտեանի ծաղրին: Պիտի գտնէք որ առնոց պատասխանը տարտմ է առնուազն, եթէ ոչ անիմաստ: Ահա թէ ինչո՞ւ կը կենամ ամենէն ծանր թէեւ ապայծէ որակելի արժէտախառնելու վրայ: Անոնցմէ մէկը՝ ապահովաբար՝ գրականութեան մը յայտարար իմացաբանի է կեանքին, մանաւանդ երբ ազատուած է անորային պարտադրանքներէն: Ոչ՝ վերացեալ, ընդհանուր, լոյով եւ վիճելի կեանքին, զոր երբեմն մեր բանդէտ վերլուծումը միակտուր կը հնարէ սա Մթնանա Պալլոսի ուղեղէն: Կարգացէք մեր պատմական վէպը, երկու հատուածներուն ալ մէջը, որպէսզի համոզուիք այն վիճելի կեանքին փարատօքայա իրականութեան: Սամուելը չէր որ պիտի բերէր մեր չորրորդ դարը, ոչ այլ Երեւնցի վէպերը՝ մեր Միջին Դարը: Բայց գրականութիւն մը իր կեանքին հետ կը կրէ իր ծայրերէն ներս կեանքն ալ այն ժողովուրդին որմէ կուգայ: Առկա կեանքն է, սա էջերուն, սանկ ման կէս դարու մը հասակով, որ կուտայ եւ կ'առնէ, ժողովրդական առումով, կը ստեղծէ ինչպէս կը թաղէ, իր կարգին կ'ընկուելու ու փոշիանալու համար ժամանակին ետին: Կեանքը սա տողերուն ոչ միայն որբազան, խորհրդաւոր բառ մը չէ, այլ չէ նոյն իսկ խորհրդանշան: 1850էն մինչեւ իր մահը, Պարոնեան, մշտապար նուազի մը նման, առաւ ու արձակեց հազարաւոր աղքատներէն, արձանագրեց իր մէջ ու իրմէ դուրս նոյնքան հակազդումներ՝ ու անիւր որ կը դառնայ... բոլորսի ոտքէն: Արժէքաւոր անշուշտ այն աշխատանքը որմէ ներս

ուրիշ ժամանակ մը կը յաջողի երեւան բերել այս կարգի ընդարձակ թելադրանքներ։ Սա վարկածը բարի եղէ՞ք վաւերացան ենթարկելու դիմելով ընդարձակ շտեմարաններու մեր գրողներուն վաստակէն։ Կ'առաջարկեմ որ բանա՞ք Ալիշանի յետունի մօտեցող հատորները, փնտելու համար իր ժողովուրդին ամբողջական սպասին նուիրուած այդ աշխատաւորին մեզի ձգածին մէջ բաժինը հաշ կ'աւանդուի ընդհանուր թելադրանքներէն։ Պիտի տպաւորուի՞ր այդ գործին անցեալը քննադատելով ձգտող որոշ արժանիքներէն, բայց պիտի թէ՛ թէ՛ համոզուի՞ր որ կեանքի հանդէսները անոր գրեւորէն կը միան անբաւարար։ Մեր փափաքը ՅԱՆՆԻՔԻՆԵՐՈՒ ԵՈՒՆԷՆ մեր ժողովուրդը ճշգրտօրէն տեսնելու, չի պակսիր դրապէս։ Այս մտաւորաւոր մը բաւ է անշուշտ։ Ո՛րքան պիտի սիրէինք որ ՅԱՆՆԻՔԻՆԵՐՈՒ Հերոսներուն հետ անոնց յատակ հանդիսացող կեանքը դար մանաւանդ մեզի։ ՄԱՆՎԱՐԴԱՐԵՆԻՔԻՆ՝ պատմումը ամէն պատահութիւն կը համախմբէր նման արդիւնքի մը իրագործման։ Դուք պիտի տեսնէի՞ր այդ պատմումին ընդմէջէն Գալարարապետի կինը։ Ձեր գլուխը սրբուհի մըն է, Յայրամաւորքէն վերցնուած կամ անոր համար յօդուածաւ։ Յետոյ, Ալիշանի հատորներուն մէջ գրեթէ գոյութիւն չունի ստանալան իր ժամանակը. անցեալէն իր լուսարձակումներուն նուաճումը անբաւարար է։ Իր ժամանակէն բացակայ։ Հետեւութիւնը պարզ է. ուրեմն Ալիշան չէ հանգամանաւոր, արեւմտակայրը կ'ըսեն՝ որակեալ, դրաղէտը որուն գործին վրայէն ինծի արտօնելի ըլլաւ բարձրանալ ընդհանրացումներու, անշուշտ սա մասնաւոր պարագային՝ արեւմտահայ գրականութեան թելադրանքներէն, բայց նոյն տեսէն՝ որոշ աղբիւրով մը՝ ընդհանուր գրականութեան ցուցմունքներուն։ Կ'առնեմ երկրորդ օրինակը՝ Պետրոս Դուրեանէն։ Հոր՝ Թէւե ծաւայր նիւար — եղածը չեղածը՝ երեսուն մը քերթուած եւ հինգ-չորս հոսանակ, — բայց որակը ստիպուած ենք եղեր շատ սուղ սարքելոյն։ Այս տղուն տաղանթը գերազանց է իր սերունդին մէջ, կ'ընդունիմ. բայց դարձեալ ինծի արտօնելի՞ է որպէսդ իմ ժողովուրդը գտնեմ անոր գործէն ներս այն պայծառութեամբ, ճոխութեամբ, իրաւութեամբ որոնք երբեք խնդրական չեն երբ փնտրուին Երուխանի, Զօրապի, Տիկին Շապեանի գործերուն ներսը։

Ձեմ կարծեր։ Վաղամիտ քերթողէն՝ իր թափփը, գունաւորող ու կենսագործող երեւակայութիւնը, կենդանաբար ջերմութիւնն ու զգայնութիւնը, պատկերակերտութիւնը, խորունկ անուշութիւնը եւ վառ նայուածքը, արժանիքներ՝ անշուշտ, որոնք իր վրայէն կրնան արձակուիլ դէպի իր ժողովուրդը. բայց այդ ամենուն աղբիւրը գտնուածը սեւեռելու իր փառասիրուած արժանիքին մէջ, թիչ բան, (մի՞ մտածէ՞ որ գրականութիւն մը միմիայն կեանք ցուցնելու սահմանուած միայնութիւն մըն է)։ Ուրեմն մեծահամբաւ ու իրապէս տաղանդաւոր գրողներու կտակածը մեզի պարտաւոր ենք ուրիշ գետններու վրայ արժեւորել։ Հերթէ է որ այդ մթերքին մէջ ըլլան գոյալը հանգամանքն արդարացնող փաստեր։ Արեւմտահայ գրականութիւնը չեմ ենթարկեր հաշուեյարգարի։ Բայց գայն իրմէ վեր դիներուն կը շփուի յանձնելու ատեն կ'այցուիմ տրուած ճշմունքներէ։ Ալիշանի գործը գրեթէ ամբողջութեամբ պատմութեան կը պատկանի, որ անիջ իր բարիքը ազատ է ընելու. Դուրեանի երգերուն տարողութիւնը, իր անձը պատմելու սրբազան տարաքէն դուրս, չըլնանային թելադրանքներու տեսակէտէն, ստօգոյն է, անբաւարար, երբ գործնադրենք միւս պահանջը որով գրական վաստակ մը կը պայմանուի աղջային մեծարժէք ժառանգութիւն մը ըլլալ կրնալու նկարագրովը։ Ասիկա դուրս՝ այդ վաստակը չըլնանային կշիռ մը միայն կ'արտօնէ տարաքին։ Անշուշտ, ան որ ասիկ չորս հինգ դար վերջ պիտի կարգայ օրինակի համար Տրաւունգը, (ինչպէս կը կարգանք Նորաբարը) գրուած երկու անգամ չորս հարիւրի մօտ տարի առաջ մեզմէ, Կոստիկը, Անտոնիները), պիտի համակերպ այդ քերթումին մարդկային իրաւութեան, պիտի զգայ մեր օրերու ապրումներուն քանի մը մեծ երեսները, — Բնութիւն, Մէջ, Մահ, — բայց պիտի տառապի պակասին համար զգայութեանց այն ոտառայններուն որոնք գրական յիշատակարան մը կ'արժեւորեն ամենէն առաջ իր յօրինման ժամանակին ներսը, կ'ընեն գայն ճաշիկին՝ անմէն վեր աւելի տարածուն ապրումներու, ընդհանրապէս մշակութային տարողութեամբ, (ուրիշ ժամանակներու գործն է այդ ուրիշ ժամանակներէն ալ նախամասեր փնտրել տրուած գործին մէջ, մեծ գործը յատկանշող առա-

ջին առաքելութիւնը)։ Յետոյ կան զուտ գրական հարցեր, զբաղան շրջափոխութիւնը իր լման յառաջատու հետեւանքներովը, կեանքի տագնապին ոչ անշուշտ ծանրութեամբը, բայց դարձեալ հիմնականին շատ մօտիկ դերով մը։ Փորձեցէ՛ք 1950ին գրել Յուշիկներուն թէ՛քիթովը։ պիտի անցնիք աննշմար. պարզ է որ չեմ կրնար արեւմտահայ գրականութիւնը որոշադրող (1) ամենէն տիպաբային ձգտումները հաստատել փորձել Ալիշանի մեծածաւալ գործէն ներս։ Թերեւս մեծ ու ճակատադրական ազդակին պատճառովը. այդ գործին ետին պակասն է ժողովուրդի մը, ինչպէս ճիշդ հակառակն է որ կը հաստատեն Բաֆֆիին, Շիրվանդաշէին, Երուխանին, Նոյն իսկ իբր ծաւալ ա՛յնքան աղքատ Զօհրային ետին։ Այս լուսաբանութիւնները՝ որպէսզի հարց տաք՝ ո՞ր ժողովուրդին դաւանի էր քսանամենի, ա՛յնքան իրաւ, տաք, խորունկ, միտիւ փակուղ բաներ գրող աղբան։ Շատ են ուրեմն սահմանները, որոնցմէ խուսժուով մը փորձէինք գրականութիւն մը նուաճել, գէթ Թուրքի վրայ։ Համապատկերը զգոյշ է վարկածին տեսութեան տիպէքթիքին հանդէպ։

(1) Համապատկերը իր պիտակը երկպա կշիռով մը չի գտներ իր պարաւնախութեանը վրայ։ Ծանօթ էք անոր առաջադրութեանց. անիկա բաշխուած է ընդ մէջ կեանքի վերլուծման, համադրութեան կրթամփնբուն։ Եթէ հեղինակներու հետ իմ վերաբերմամբ չի յարգեր ուղղափառ կարգախօսը՝ գանձմէ իրենց իրենց մէջ ու համար ներկայացնելու, ապիկա ծնունդ է անա արեւմտահայ գրականութիւնը շրջագծուած ամբողջ մը հաւատարմ աբարքին։ Ձեւ կարծեր որ Սիիւնի գաղաթեմ վերջ անիկա վերջնապէս շտապնորդուի քանգարան, ինչպէս է այսօր Միսիթարեան գրականութիւնը, Բագրատունիներուն, Ալիշաններուն եւ գանձմէ Պոյոյ մէջ երկարածգոյներուն։ Այդպէս, իմ արմաղայութեամ մէջ կկտրի անհուած այդ գրականութեան միութիւնները շատ մօտիկը կը կեանք իրարու ժամանակով ինչպէս եւ ձրգտումներով. մէկուն մէջ Ուրբանիլ փատափրուքիւն մը, միւսին մէջ արդեմ շէգ իրագործում կը դառնայ՝ գրեթէ անգագալարա։ Ատիկ դիվալարուած է իմ գրիչը մեր գրողները որոշադրելու ցեղային ձգտումներու օրէնքներուն համեմատ։

Անոր հեղինակը կը մտածէ որ առանց ծանր գոհերու կրնանք այդ ինդրական, յաւակնոտ, դետաշարը կամ բարձրաթոյն օրէնքները դանդաղ խաղաղորդներուն վաշելումին յանձնել, դոհանալու համար աւելի համեստ առաջադրութեամբ մը, որուն ծանրադոյն կէտն է՝ զիտը հայ հեղինակին։ Այսպէս մեր ժողովուրդին ո՞ր կողմերը՝ Դեպի Խաղաղաշունքը խումբէն մեղի եկածին մէջ։ Հարցումին կուտանք մերձաւոր պատասխան մը, կարգալով ամբողջ վաստակը Պարոնեանի սերունդին, Պարոնեանին ալ միասին անշուշտ. ու այդ ընթերցումին ձեր վրայ թողած հիմնական, յաճախուող, ամէն մարդու հետ գրեթէ սեղան եկող աղբաւորութիւնները, տագնապները, հարցերը, կարճ բառով՝ մը՝ ճաշակը, կը դասաւորենք, կը կազմակերպենք, գրականութեան մը դերը դասաւորող քանի մը հզօր իրագործումներուն ընդմէջէն։ Ինծի կուզայ որ մեր այդ փափաքը իր լիսագոյն յազեցումը պիտի հաստատէր Յ. Պարոնեանի գործէն ներս։ Այս ընդլայնումները, հաւաստումները, օրինակները բաւական են ցոյց տալու համար իմ չափերուն տարրողութիւնը երբ անոնք կը գործածեն ալլիւս մեղքէն ընդ միշտ ապատարգրած գործերու միջոցին եւ զնէքերու թիւղարանքին վրայ։ Այս մտածումներու ճամբով է որ կը տարուիմ յայտարարելու որ ամենէն մեծ բարիքներէն մէկը, որեւէ արեւմտահայ գրողէ մեղի ժառանգ ինչպէս, իմ գնահատմանս մէջ բարիքն է կեանքին, կեանքի մթնոլորտին՝ իր բոլոր ձեւերուն տակ։ Նոյն իսկ անոնց որոնք ամբողջութեամբ ջնջուած են մեր օրերու զգայնութեանց դաշտերէ։ Մեր պատմութեան մէջ այնքան հզօր բարեփոխիչ հակամարտ հասանքներէ զիւ կը շահարկուեն աւելի քան անոնց հեղինակներուն դասական կենսապատմութիւնը։ Ձեռի կուտամ լիակատար աղատութիւն այս բօսքիլան կասկածի տակ ձգելու, նոյն իսկ հերքելու՝ նոր իմաստութեամբ մը (որ կանանք օրէնքներէ կը զերծէ, դայն ձգելու համար ճակատագրին մատներուն խաղին, Շփիլքէր)։ Դարձեալ ազատ էք դիւ կործանելու փատափրու աղբու կեանքին նիհարութեան, մեր մեծագոյն գրողներու ժառանգէն ներս։ Սպառնալ ինծի մանաւանդ մեր թերթողներով որոնց գործը քանիցս յայտարարած եմ իրրեւ գերագոյն յաշողուածքը արեւմտահայ գրական ճիւղին։ Ու

տակաւին շատ բաներ: Կ'ընդունիմ ձեռնոցը իբրեւ մէկը որ ուսումնասիրած է — զբաղան տեսակէտներուն աւելցնելով պատմական ու ընկերաբանական ալ ախորժակներ — իր ժողովուրդին ստեղծագործման թափը եւ իրագործումները սանկ տասնհինգ դարերու վրայ, կարելի խղճահարուժեամբ, պարկեշտութեամբ: Այս ճիւղին դիմաց մեզմէ առնուելիք կեցուածքին համեմատ — խըստութիւն, խանդավառութիւն, ակնպոկութիւն, բոմանթիզմ, — մենք կը կարծենք դատած ըլլալ զեղեցկութիւններ, մեծութիւն, կամ ապիմաստութիւն: Չեմ լայնար: Իմ ցաւը չի սոփեստանար ցաւելու համար պակասը այդ պատմութեան մէջ մշակութեային մեծ փառքերուն, մեծ գործարարներուն ու արքաներուն, մարդկութեան միջին խղճաւորներն ու պայելութիւն հասած արդիւններու եւ անուններու: Ս'չ: Բայց իմ ցաւը ցաւն է իմ ժողովուրդը չգտնելու դամբաններուն մէջը այդ պատմութեան: Ու կուտամ լուսարատութիւն: Ըրէք Փարպեցիին աւելի իմաստուն բազմալորով իրտող մը, ըսել կ'ուզեմ ըրէք գայն մէկը որ պարտաւոր չէք անպատճառ Թուկիդիտէսի մը հանձարը ու անոր մատուցուած պատմական լայն փորձառութիւնները ունենալու, այլ ըլլար իր տեսածները, ապրումները իրենց ամենին սեղմ եղբերուն վերածել ախորժող մը, — ինչ որ համարող պիտի գայ մեր բառերուն իւրաքանչիւրին վտահելու շատ ու շատ բաներ որպէսզի զգայաբաններով մթերուածը ու իմացականութեամբ դասաւորուածը քիչ մը ելք ճարէին անոր կաղապարներուն մէջ: Այսպիսի հրաշքի մը արժէքը պիտի ըլլար Հինգերորդ դարուն հայ ժողովուրդը: Կրցածուող չափ ընդարձակեցք բառը՝ որպէսզի յման հասարակութեան մը, մեզի համար Հիւմայ շուէ, իր օտերուն արեւան իրա բարախուն, յստնէ անոր ցանցերէն: Կրցա՞յ թէլուրել կեանքին բարբեր: Ճակաւին փոխադրուեցէք արեւմտեան զրակախութեան մեղաւերմ, հանրամանօթ լաւ շրջագծուած բաժինը: Ձեզի կուտամ, սրտագին, ապատութիւն, որպէսզի ուղածնուող չափ փոփոք, հեշտանաք, յազենաք ձեր Հիւստոներուն, խանդավառութեան ու երախտագիտական զգացումներուն մէջ հանդէպ Գուրեհանի, Երուխանի, Ջօհրապի, Մեծարենցի, Վարուժանի, Չրաբեանի, Թէթեանի ժառանգու թեանց ու

րոնք շատ մը կողմերով ուշադրաւ հարստութիւն մը կը ներկայացանքն, — ես եմ ստիկա պոռացողը քառասուն տարիէ ի վեր — բայց որոնց դուժարը ալսօր քիչ է, անբաւական մեր կեանքը վըրկայելու շրջանն, այն լիութեամբ, իրաւութեամբ որ ապրող բաները կը դատեն մտացածին բաներէն, ու վկայելու մասնաւոր իրենցմէ վեր, վերջ: Ս'ի առարկէք թէ մարդկայինն դուրս եմ իմ այդ պահանջովս: Գիտեմ թէ Ի'նչ կ'ընեմ: Սեւ խաղ կանչեցը կտոր մըն է. բայց ժողովուրդ մը կայ իր մէկ կողմից վրայ ամբողջ, հաճ: Խըրքնիքներն միջկու խորհրդարանը իր եօթանասուն էջերուն մէջ մեր կեանքին մէկ երեսը կը նուաճէ, միշտ այդ երեսին վրայ ամբողջ: Ու տակաւին կան Թլկատիցիին, Համաստեղի, Հրանդը: Արեւմտահայ գրականութեան քիչ վերը յիշուած անուններէն մեծ գործեր հասած են մեզի, իրենց արժանիքը կեանքին դուրս, տարբեր պոռոտաներէն հաւաքած: Ի վերջոյ մեր իրաւունքին մէջ ենք Ջօհրապէն դասակարգ մը Պոլիս փնտռելու: Ու այդ մեղադրանքը նոյնպէս թեմա միւս անուններուն համար ալ: Հիմայ նոյն մտահոգութեամբ — կը շեշտեմ, կեանքի յայտարար ըլլալու մտահոգութեամբ որ առնուազն կը դիմաւորէ նորը, ինքնատիպը, խորունկը ամէն մէկին հետ առանձին առանձին ու չի նուաճուիր այս փառքերէն, — կեցէք Յակոբ Պարոնեան անուանով փրկուած կեանքին մթերքին դէմ: Չե՞մ վիրաւորեր մեզ արդեօք երբ ըսեմ որ հազիւ կը կոսակածք թէ ո'ր աստիճան տուղ է այդ կեանքը: Թերեւս այդ պատճառով է որ քիչ պիտի տեսնէիք, թեթեւ պիտի կշռէիք արժէքներ որոնց տարողութիւնը կ'անցնէ անդին ոչ միայն անձէ մը, շրջանակէ մը, հասարակութենէ մը, քանի որ մեր ուժերը պիտի նախադրեն ամմիջակամը, մասնաւորը, մօտիկը: Պարոնեանով փրկուած կեանքը առնուազն երեք բառորդ դարու հասակ, արեւելահայ ու արեւմտահայ մտայնութեանց ամենէն կարկառուն գոտիները, Արեւելքը, Թուրքի ու Եւրոպան իրենց ներքը որոշ խառնութեամբ տեղաւորող պարունակներ ունին: Ըսի Հիմնականը: Կ'անցնիմ, չկրկնելու համար ինչ որ այնքան առատ պարզաբանուած է այս աշխատանքին զանազան գլուխներուն մէջ: Վերցրուցէք կեանքի այդ մթերքը արեւմտահայ գրական շտեմարանէն: Ձեր կարծիքով թերեւս

ինդալու առիթներ կ'ըլլաք անհետացուցած: Առնուազն ապահովութեան մէջ էք թրեւս թէ ծանր, թանկ զեղեցիութիւններ չէք տրթած, ինչպէս կը նկատէք իրաւամբ Պետրոս Դուրեանին զերթուածները: Կը յայտարարեմ թէ կարճ կը տեսնէք ու արագ կը դառնէք: Պարոնեանի գործին պակասը կը նշանակէ անդադմանելի բան մը, կը նշանակէ թրեւս առաջին համապատկերը մեր կեանքին, մեր ժողովուրդի կէսին ապրումներուն կարելի դուստրը, կրկնապէս թանկագին այսօր քանի որ այժմու Պոլիսը մարդերու երամակ մըն է որ հերքումն իսկ է կէս դար առաջուան շեղ համադրութեան, ու այժմու Սփիւղը այդ հորստած կէսին ուրիշ շարափոխութիւնը գրեթէ, մանաւանդ իր վերին իմացական խաւերուն վրայ: Ի՞նչ տարօրինակ բայտ է որ հազար ու կէս հազար տարի մեր միտքը ըլլայ գործած ու մեր մարմինը միշտ արհամարհուած: Անցէք Հայոց մատենագրութեան ընդարձակ ամալիներէն ուր շատ պը բաններու պակասին քով մանաւանդ մարդու պակասը ձեզ է ինչ խորանագրօքն տալու, տըրտում, խորհելով անճանելի բարիքին զոր մեր պատմիչները, մեկնիչները, զերթողները պիտի ըլլային մեզի կտակած եթէ զորէն կեանքին առաջարկութեանց ընդմէջէն: Ըսի անդամ մը թէ հարկը տարիներ են անցեր, օրինակ, Յրասայի պատմութեան այն շրջանէն եւ ընկերութեանէն ի վեր որ կազմուած էին անցեալ դարուն կէսին: Եւ այդ թուականին կեանքը սեւեռելու աղբիւրները առատ որքան բազմապատ էին: Մամուլ, դեւանատուններ: Պաշտօնական պատմութեան մեծ պարբերագրիքներ: Ամբողջ իմացական մեքենան որ սղապին մէջն էր այդ կեանքին: Արդ, կեանքի հետամուտ ընկերաբաններ, ուսումնասիրողներ կը հաւատեն թէ այդ կեանքը կ'ապրի լա ֆուէլտի Խմէնին մէջ աւելի կորովով որքան չէ ատիկայ բրած պաշտօնական պատմագրութիւնը ազգերուն աճենէն մշակութածներէն մէկուն: Ու, դառնալով մեր ժողովուրդին, փնտնեցէ հայ քաղցեանին, մտաւորականը, հոգեւորականը, արհեստաւորը եւ ամբողջ բանակը պարզ մարդերուն՝ մեր գորդներուն համադուստր գործին մէջ, լման երեք սերունդ առնելով դուստրէն ներս: Դուք այդ կարգերը՝ չէք գտնել ոչ Օսմանի թերթիւներուն, ոչ ալ Արիֆարեանի ծաղրականքներուն կամ թու-

ցիկ պատկերներուն մէջ. անոնք կան սակայն ամբողջ, անվերածելի, երբեմն վճռական ալ նկարագրիչներով, Յակոբ Պարոնեանի գործին մէջ: Ինչ չափանիշներ ալ գործածէք գրագէտ մը մարդկային արտադրութեամբ մը կ'ուզու, դուք չէք կրնար արժեզրկել կեանքին գերազանց վկայութիւնները, քանի որ գրական որակուած չափերը, հանգանակներու ծանրոցները, նորոյթին սուր մնչումները կը հիննան այն արագութեամբ որով եկած էին, մինչ կեանքին յատկանիշներէն մէկն է իր դանդաղ ըլլափոխումը: Կեանքէ վկայութիւն, փոխադրութիւն, ամենէն թանկ երախտիքը կ'երաշխաւորեն՝ ըստ իմ չափերուն: Ու այս տեսութեան չի յապաղիր հետեւանք: Արեւմտահայ գրականութիւնը շունի երկրորդ ուրիշ անուններ այդ երախտիքը այնքան արժանաւորութեամբ պարտադրող մեզի որքան էտիրնէցի սա քնքրափոխի հեզեղը, ինչպէս կ'ախորժէին տիպարին խեղճութիւնը որակել իրենց մէջ Պոլսեցիները:

Կեանքին այս մեծատարած բարիքէն զատ, կայ քարքիմ բարիքը, որ տարբեր բան է: Չեմ յայննար սահմաններ քանալու: Կեանքի վէպ մըն է ԼՈՒՍՔԻՍՈՐ (Ա. Ահարոնեանէն), բայց ոչ բարիք: Գրագէտ մը իր արամադրութեան տակ որքան հաստատ, ընդարձակ, պէսպիսակ խաւեր ունենայ բարբերէ, այնքան յաւողութեամբ կը պաշտպանէ իր գործը, մանաւանդ տեւողութեան պարունակէն, այնքան նուազ կը վտանգէ իր ուրիշ քիչ մը շատ առաձիգ շնորհները, որոնք չորգիանալով վերջ գործ մը կը ձգեն յաճախ տկուր: Ո՞ր վրտէ ինչ հշտանալով կարգապահուցան Ձերագի զերթուածները, մեծ ուժանթիքներու ոտանաւորէն վերջ ա՛յնքան ծեփծեփուն, շնորհալի, բայց այնքան ալ անբովանդակ: Այսօր, թուած չորը շնորհէ՞ն՝ այդ փառաբանուած կտորներէն, ու մնացած կը շահագրգռէ մատենագրութեան դրժխեմ պատմիչները միայն: Նայն է պարագան Ազգերկամ մը սիրտը վէպին տառջին կէսին համար: Ներշնչաւոր եթէ դար մեզի բարբին ալ բարիքով, (զերթին տեւական արտանիշներէն է այդ թեւաւոր պատկերացումը, իրապապութեան հաստատ մէթոտէն բոլորովին տարբեր, ուր մեզի բարբեր կը մատուցուին մեզմէ ու Մերձաւոր Արեւելէն), կ'ըլլար կոտորած բոլոր ընդդիմութիւնները ու անգայտացուցած, ապաւնա-

բանի մը վերածած իր ինքնատուրութեան դաժան մեղանքները: Շատցուցէ՛ք այդ գիրքէն ներս ոչ թէ մարդերը, այլ դասերը, որոնցմէ ատնուած են Խեմբըր, Հայրը, Հաշիշ Բաշազնը, Տիրացունքը, դուք կ'ունենաք անփախարհելի վկայութիւններ աւելի ընդարձակ ծիրով աշխարհէ՛ մը: Այս ուսումնասիրութեան կանխող մասերուն մէջ ես մեղադրեցի Պարոնեանը որ անըմբռնելի անփութութեամբ մը իր տիպարները չէր մշակած, զո՛ւսանալով անոնց միամակարդակ կեանքով, առ ալ՝ դիտուած մասնաւոր անկիւնէ՛ մը, մասնաւոր առաջադրութեան մը համար, որ երգիծանքն էր իր ժոռ: Զգատապարտեցի Հեղինակը ուրիշ ալ մեղադրանքներով իր հասցէին, որոնց մէկն էր երբեմն զոհակութիւնը, հիմայ կ'ըսեն՝ փողոցաբանութիւնը, ազնիւ գրականութեան հետ հաշտուելու անընդունակ, բայց չընկերացուցի նոյն ատեն հաւանական չմեղանքը սեւեմ, գրագէտն, մասնաւոր ըմբերցող հասարակութեանը որուն միջինն էր որ կը կազմէր գրական հասկացողութիւնը: Ու Պարոնեանը կը կարգացուէր հանգանակութեամբ: Զէ՛ կարելի որ Պարոնեան կատարած ըլլայ այդ գիշումը, աւելի մօտ մնալ կարեւոր իմաստը կեանքին, որուն միայն կը հաստատուէր թէ գիրքերուն, բառերուն: Ի վերջոյ, ունէ՛ մարդէ՛ զանազան տեսակներ ունինք երախտիքներու: ատոնցմէ նուազագոյնը պիտի չըլլար ապահովաբար կարողութիւնը կորստաւէ փրկելու այնքան արագ փոխաւող այդ ընկերութենէն ինչ որ կ'իյնայ իր հաստողութեան ծիրին: Պահպանումի, ազատումի այս աշխատանքը թող ներուի ինծի մօտիկը զնել տեղեկութիւն: Գիտնալու էք որ երբ կը տեսնուինք, կը խաղաք վտանգներու հետ, անգիմ կամ անգիմ ինչպիսի, այսինքն իրականութենէ շատ հեռու թափառելու: Երբ կը պահենք կը պահպանենք, այդ իսկ արարքով մեր փրկածը առածը կը վերածենք անկողապտելի բարիքի, որ յայտնէն կը փոխարինէ փորձանքները ալ կամ ձախ անկումին: Դուք զուր տեղը պիտի տեսնուիք մինչեւ Դուրեան հասնող չըլանին մէջ բոլոր ծակ ու ծովերը խուզարկելով, ոչ թէ Պարոնեանի մօտ սեւեռուած առատութեամբ բարեբերութիւնը դիմաւորելու համար, այլ պիտի տեսնուիք հանդիպելու համար սանկ իբւ մարդոց ու

րոնք ապրելին իրենց ժամանակը: Ու կուտամ փաստեր: Նոյն աւագանիին կը պատկանի Ազգային Զոգերու եւ Հայկական Նամականի անձնաւորութեանց չբախտումը: Առաջին շարքին մարդերը աւելի քան իբւ, տիրական, ոչ միայն չըլանին կարկանդակ իրենց այսօր արժէք են, այլ եւ անցած են տիպարայնացման բարեբեր ազգային հարստութեան պանթոնին: Խորէն եպիսկոպոս մը Պարոնեանի ծագրին մէջ աւելի իբւ է քան Հայկական Նամականիին մէջ, ուր բարոյականի ասպետ Մամուրեանը կը հաւատայ թէ կը սպաննէ թեթեւաբայ կախողապետ, իրականին մէջ զայն անարգելու իսկ անկարող մնալով, քանի որ մարդ մը անարգելու ամենէն գէշ եղանակը զայն բառերով՝ անարգական ուսմբերով հարուածելն է: Ահա՛ Պարոնեանին տաղանդին տեսակաբար կշիռը: Անիկայ մէկ հատիկ զորոյն է որ միամիտակը այդ Պալիսէն ազատած է ա Պատմութեան յանձնած այնքան մարդ արքամ չեն կրցած ընկալնել տեսնալով գրականութեան երեք սերունդները միասին: Գիտեմ թէ Օտեան ունի տաննը հինգ զբոսն հատորը յորդող թերթաններ, բայց զանոնք լեցնող մարդերը այնքան անորակ, անկշիռ են, մանաւոր մէծ մասով չինձու, թերթին համար թրիւք ծառայող քան թէ քան թէ վաւերական դերով մը, հանգամանաւոր անդամ մը արեւմտահայ գրականութեան: Բիւ վերը թեւադրեցի անոնց մշակման պակասը ու այս զանցումին կշիռը (տեսնել այս գիրքին այն դուրսը որ կը խօսի տիպարներու վրայ)։ Եւս զանաւոր ուրեմն ետ՝ մարդը փնտրելու իր ամենէն ընտանի պաշարին, այսինքն վէպին մէջ, քանի որ անոր Հերոսները մինչեւ Զօհրապ (Մերեց, Տիւսար, Մամուրեան, անհուն թարգմանութիւնները օրաթերթներուն իրմիւրեան դպրոցին) վերացական անձնաւորութիւններ են մեծ մասամբ, որոնցմէ ոմանք իբր յօրեւոր ու զաղափարի խոտութիւն չեն իսկ պատկանի արեւմտահայ գրականութեան: Տիւսարին բանդաշտունքը եւ Մամուրեանի եղբորաբարդ այսօր միայն մեր ցաւը չեն արժեք իբր վրէպանք, այլ եւ կը տեսնեն որոշ զարմանք իրենց հեղինակներուն աւելի քան վաւերական տաղանդներուն վրայ: Մարդ դանդաղ մեր այնքան բնական սա կարօտին մէջ դուք դարձեալ չէք վարձա-

տրուիր երբ կը դիմէք քերթողներուն որոնք մուշ-
նհտիկներն են մեր պատմութեան կամ վերնաշ-
խարհին, շատ շատ իրենց տառապանքը ողբերգե-
լու ատեն հագնելով որոշ իրաւութիւն: Գրական
երկու սեռերուն մէջ մարդէ սա անբաւարարու-
թիւնը դուք պիտի հաստատէք դարձեալ 'ուրիշ
ձեւ գրականութեան մը մէջ որ մեր մէջ բացա-
ռիկ բախտ է վայլած. կ'ականարկեմ քրոնիկին, ո-
րուն կազմին մէջ իսկ հանգուցուած է սակայն իր
ճակատագիրը: Լրագրի մէկ, մէկուկէս սիւնակ,
կամ Մամուրեանի ու Ձիլինկիրեանի նման՝ հան-
դէսի մէջ չորս հինգ էջ ո՞րքան ընդունակ էին
մարդ սեւեռելու: Իբրեւ սեռ քրոնիկը իր ծաւալին
համեմատական կը մնայ. հոս ծնունդ հարցը
լուսաբանելու կէտին վրայ, ուզենք չուզենք՝
պարտաւոր ենք գոհանալ սակայն Պարոնեանի
սերունդին մօտ Արգասի խոհեր (Գրական փորձեր)
կամ Հայկական Նամակամի անուններով սեւեռ-
ուած անձնաւորութիւններով: Եւ որովհետեւ այս
երկու հեղինակներն ալ լրագրողներ են, այսինքն
մարդերէն աւելի անոնց հանրային գործունէու-

թիւնները մատի փաթթողներ ու հարկադրաբար
կեանքին իրաւ զարկէն շատ բան չհասկցողներ,
մենք ստիպուած ենք, միշտ մարդ գտնելու մեր
փոյթէն տարուած, նետել մէկդի ահադեմական
այդ հատորները ու հաւատալ թէ մեր պահան-
ջած կեանքը եւ իրեն կապուած գրական արդիւ-
նաբեր բարիքը, թէկուզ կոտորակային ու քիչ
բաւարար, մեզի եկած է դարձեալ Յ. Պարոնեա-
նէն: Յա՛ւ՝ անշուշտ, սա սահմանափակումը:
Ո՞րքան մեծ՝ երախտագիտութիւնը բոլոր անոնց
որոնք լման ընկերութիւններ, կեանքի եւ իմաստի
գորութիւններ կը փրկեն կորուստէ (օտար վէպին
մէծ վարպետները եւ իրենց գործերուն մէջ ամ-
բարուած տեսութիւնները բոլոր ժամանակներէ):
Բայց մեր պայմաններուն մէջ պահանջել աւելին
խորինչցի լրագրողէ մը (բառին ետեւէն կանչե-
ցէք ձեր մտքի դաշտին ինչ որ ըստեցաւ ձեզի այդ
կեանքէն), պիտի նշանակէ բռնաբարել մարդ-
կայինին սահմանները, երբ կայ իր սեռին ալ բա-
ցառիկ հարկադրանքը:
(Շարունակելի)

ՅԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆ

ՍԵՐՄԱՆՑԱՆ

Յոգնած եմ, նրմամ մըշակիմ բարի,
— Յանցի աստղեր մըքուքեան մէջ կոյր,
Հոգիս քաղցր է դեռ երգի մը պէս, Բո՛յր,
Ոսկեքս եմ քեքեւ՝ կշռոյթով պարի:

Ժամ է իրիկուսմ. Գանգակներ գիւղի
Գըլուխներն իրենց կ'օրօրեն մամուշ.
Անոնց լեզուիմ վրայ մոյն երգն է անուշ
Որ կը զբրկէ ետեմ առանց երկիւղի:

Յոյսերքս կ'անցնիմ երաշտն անդիմ.
Արցունքն իր տուրքը պիտի տայ հարկաւ...
Արեւ ու անձրեւ պիտի գան կարգաւ,
Ես լո՛յս եմ ցամքեր մութի արգամդիմ:

Պիտի բերքն ըլլայ առատ ու լըման,
Զի կը ծաղկի յար երկիրն որ ծնր է:
— Սիրտըս ինձ վերքերն արդէմ մոռցեր է, —
Գարուն, հոգիս է ճիշդ քեզի նրմամ:

Կ. Պոլիս

ՍԻՐՎԱՐԻ ԿԻԻԼՊԵՆԿԱՆ